پښتونخوا

خواجه محمد سائل

پښتونخوا د دوو ټکو نه روغه شوې کلمه او مرکب دے. یعني پښتون او خوا. وړومبنے ټکے د یو نسل او قام نمائندګي کوي او دوېم لفظ د اړخ، علاقې او وطن په معنٰي عام استعمالېږي. ممکنه ده چې د کلمې اولنے تورے پښتون د ((پوخ)) او ((تن)) یعني تکړه بدن واله نه وتے وي او یا د پوخ تون نه جوړ شوے وي چې د تکړه خلقو د استوګنې په معنٰي راځي. ځکه چې ((تون)) په پښتو کښې ډېر ځایه د ځائے ځائیګي په معنٰي استعمال شوے دے. لکه د مېږو ځائے ته مېږتون. د بدقسمتۍ نه د فارسۍ ژبې د اثر په وجه ځنې پښتانۀ کاتبان او لیکوال د پښتونخوا تورے پښتونخواه لیکي او بې ضرورته (الف) پسې (ه) زیاتوي. حالانکه یو خو دغه شان د ټکي معنٰي بدلېږي او بل د پښتو سم دم لفظ فارسي کېږي. ځکه چې په فارسۍ کښې (خواه) د غوښتنې، طلب، خواهش او آرزو په معنٰي دے. لکه نېک خواه، خېر خواه وغېره. نو دغسې په کوم اړخ، علاقه، وطن او ملک چې پښتون اباد او استوګن دے، د هغه ځائے نوم پښتونخوا دے. پښتو ئې ژبه او دود دستور دے او په پښتو یو تر بله ژوند تېروي او لا تېرے پرې دا چې د دې ژبې او قوم د نوم په تنه بُوده کښې انسانیت او سړیتوب هم خوروور پروت دے چې د دنیا په مخ د بلې هیڅ یوې ژبې یا قوم د نوم په لمن کښې به دا ملغلرې بیانۀ موندې شي. پښتون د ښو اخلاقو او اوصافو مالک او د اسلام په لاره تلونکي ته وائي. څوک چې پښتو پرېږدي، هغه د پښتون د پښتونولۍ نه ووځي. هغه د انسانیت له لارې بې لارې شي او مسلماني خو یو ذره قدر له هم د هغۀ په رګونو او وینه کښې ټوپ نۀ وهي. د دنیا په قومونو کښې دا فخر صرف او صرف یو پښتون ته حاصل دے چې هغه خپل ځان اول پښتون او بیا مسلمان وشمېري. د نورو نسلونو خلق به د یو پېغمبر د راتګ نه وړاندې دومره بدتهذیبه او بداخلاقه وو چې بیا وروستو به هغوي ته د خپلې معاشرې د زوړ وخت په هغه حالاتو شرم او کرکه ورتله. ولې پښتون څخه چې کومه پښتو نن ده هغه زرګونه کاله مخکښې هم د دوي د ژوند اډانه او بنیادي تیږه وه.

اوس راځئ چې د تاریخ پاڼې لړې شاته واړوو او وګورو چې آیا د پښتون د استوګنې دے ټاټوبي پخوا څۀ نوم لرلو او کۀ نه دا علاقه هم داسې بې نومه او بې نخښې بې پتې پرته وه. څومره پورې چې ښکاره ده. وېدي کتابونه د دې علاقې وړومبني معلوم کتابونه دي چې تقریباً څلور زره کاله مخکښې د پښتونخوا په سیمه کښې لیکلي شوي دي. په دغه کتابونو کښې وړومبنے وېدي کتاب ((رګ وېد چې خواوشا دوه زره کاله د عیسوي سن د شروع کېدو نه مخکښې لیکلے شوے معلومېږي. د آریائي قوم د لسو ملکانو او قبیلو د راوي دریاب په غاړه د جنګ جګړې په لړ کښې د یوې قبیلې نوم

«پکت» یادوي. چې د زرتشت د «اوستا» په نزد دغه (پکتي) قبیله بخدي (بلخ) نه د هندوکش او سپین غر لمنو ته راکوزه شوې او هلته اباده شوې ده. داسې ښکاري چې دغه بخدي ټکے هم د پختې پښتو د رېښې څخه وي او پکت، پکتي خو اورمرو پښت او پښتو ده او دغسې په دغه مناسبت د پکت، پښت یا پښتون د اوسېدو ځائې پکتیا، پکتیکا یا پښتونخوا جوړېږي. ځکه چې بیا وروستو څۀ موده پس یوناني مؤرخ هیروډوټس چې ۵۰۰ قبل مسیح خواوشا د دې علاقې سېل او معلوماتو لـه راځي نو د دې علاقې اوسېدونکو پکتویس د اوسېدو ځائې نوم پکتیکا په ښوني مونږ ته صفا ظاهروي چې دغه پکتیکا هو بهو د نن پښتونخوا ده ځکه چې په یورپي ژبو کښې عموماً او په انګرېزۍ او یونانۍ ژبو کښې خصوصاً د (خ) ټکے نۀ استعمالېږي بلکې (خ) د (ک) په اواز پورته کوي (لکه د خان په ځائې کان) په نورو ټکو کښې پکتیکا به پښتیخا وئیلې شي او کۀ چرې د دغه ټکي (ي) د پښتنو د څنو لهجو په شکل راوړو نو (ي) به (و) شي لکه چې د پښتونخوا څنو علاقو کښې (لکه بنو) اوس هم مونږ ته مېژ وائي یا پوزه پېزه بولي او دغسې نور ډېر ټکي. نو په دغه شان پښتیخا به پښتوخا شي او (خا) خو به تاسو وروستو د پښتنو لیکوالو په ذکر کښې هم وګورئ چې د (خوا) په معنې ئې راوړي. نو په دغه ډول پکتیکا پښتوخا، پښتو خوا، پښتیخا او پښتونخوا کښې دومره فرق او بېلتون نشته. خو صرف د ژبې د لرې والي او د تلفظ د وېنا کولو د فرق له کبله پښتونخوا پکتیکا راوړلې شوې ده او دا دغسې ده لکه څنګه چې هم دغه مؤرخ د پښتونخوا د دغه وخت څنې قبیلې ګندهارا، اپریدي، خټک او دادي په ځائې بالترتیب ګندهاریائي، اپریتائې، ستېګېډے او دادیکې راوړي.

د یونان یو بل لیکونکے او جغرافیه دان چې د دې علاقې په دوره راغلے دے د دوهمې عیسوي پېړۍ بطلیموس Claude Ptolemee دے چې د پکتین د استوګنې ځائې پکتي حا ښیي چې (ک) او (ي) ئې بالترتیب په (خ) او (و) او (ح) په (خ) اوړي او دغسې د بطلیموس پکتین، پښتون او پکتي حا هم د نن پښتوخا، پښتیخا او پښتونخوا جوړېږي.

د یورپي لیکونکي ګریرسن خیال دے چې د وېدي سرودونو پکت او د یوناني لیکوالو پکتویس، پکتین، پکتیکا، پکتي حا، ټول ټکي پښتو، پښتون او پښتونخوا دي او هیڅ فرق پکښې نشته. هغه وائي چې افغان نوم په پښتنو ایرانیانو او فارسي بانانو ایښے دے. ځکه چې پښتانۀ ځان ته بې د پښتون نه بل څۀ نۀ وائي او حقیقت هم دا دے چې دا د رګ وېد ذکر شوے قوم پکت، پښت یا پښتون دے.

اوس باید افغان کلمه هم لږه د خپل نظر لاندې وساتو. ځکه چې مغلو خصوصاً او انګرېزانو عموماً د پښتون په ځائې په خپلو لیکونو او دفتري کتابونو کښې د ذات او نسل په ښودنې دې نوم دپاره د افغان تورے راوړے دے او یو پښتون ئې هیڅ بې هیڅه افغان کړے دے. حالانکه د افغان کلمه د ارمني ژبې د اوغان څخه راوتې ده. چې په دغه ژبه کښې د غرونو اوسېدونکي ته وائي او د دې مثال داسې دے لکه څنګه چې د پښتونخوا سیمې له د غرئیزې علاقې له کبله د سوېلي پنجاب

د ملتان پنجابیانو (روه) یعني غرونه استعمال کړے دے او بیا وروستو پښتنو لیکوالو هم په خپلو لیکونو کښې دا علاقه په دغه نوم یاده کړې ده او عن چې پښتنو شاعرانو په خپل فارسي کلام کښې خپل تخلص هم روهي یا کوهي (یعني د غرونو اوسېدونکے) لیکلے دے او هم د روه په مناسبت روهیله ؤ یعني پښتنو په هندوستان کښې روهیلکنډ اباد کړے دے. د خوشحال خان خټک مشرے ځوے اشرف خان هجري (۱۰۴۴ تا ۱۱۰۶) په خپل کلام کښې خپل وطن پښتونخوا د روه په نامه داسې یادوي:

قاصدان له روهه نۀ راځي مدت شو
سلام باد رارسوي منت ئې تم دے

او د خوشحال خان خټک د کړوسي کاظم خان شېدا (۱۱۳۵ هجري تا ۱۱۹۱ هجري) د دې قسم ګڼو شعرونو نه دا دوه مثالونه هم لږ وګورئ:

په هندي ادا ئې وکړې په ما چارې
زۀ شېدا په زړۀ ساده د روه افغان یم

په زړۀ مې ګرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې

وواېه څۀ کا د روه نسیمه
ګېرا منګولې زېبا مښوکې

او بیا دې ته هم لږ پام وکړئ چې د غرونو د اوسېدو له رویه د پښتنو علاقه ډېر کرته د کوهستان او کوهسار په نامه هم یاده شوې ده. دلته د پښتو ژبې د مشهور شاعر خوشحال خان خټک او د اردو ژبې د مشهور شاعر علامه اقبال صرف یو یو مثال راوړے شي. خوشحال خان خټک وائي:

کۀ رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نۀ وۀ
لکه مونږ نۀ یو پېدا له کوهستانه

خزانې د هندوستان دې راخورې شوې
سرۀ مهران دې ننوځي په کوهسار

او علامه اقبال وائي:

فطرت کي مقاصد کي کرتا هے نگهباني
یا بندۀ صحرائي یا مرد کوهستاني

افغان باقي کوهسار باقي
الحکم لله الملک لله

او بیا په تېره تېره خو فارسي کلام کښې خوشحال خان خټک خپل تخلص هم روهي او کوهي راوړي.

چه شرابیست این که روهي را
بیکے جرعه بے خرد کردي

ترجمه : دا څنګه (ښۀ) شراب دي چې روهي ئې په یو ګوټ د عقل نه خلاص کړو.

کوهي اګر زمانه فرستد هزار غم
از غم چه غم چو رطل ګران را بیافرید

ترجمه : اے کوهي، کۀ د زمانې له اړخه زرګونه غمونه راشي نو د داسې غم نه څۀ ویره ده ځکه چې د غم لرې کولو له شراب ئې پېدا کړي دي.

تاسو ولیدل چې پښتون ته د غرونو د اوسېدو له وجې افغان یا د روه، کوهستان، کوهسار اوسېدونکي وئیلے شي. دا د دوي د خپل نسل او قوم نوم نۀ دے بلکه د غرئیزو علاقو د اوسېدو له کبله پرې دغه نوم اېښودے شوے دے. د افغان دغه زیاته مستعمله کلمه په وړومبي ځل د محمود

غزنوي (۳۸۷ هجري تا ۴۲۱ هجري) د وخت نه برخېره کېږي. د شاهنامې ليکونکے فردوسي د يوې واقعې په بيان کښې د «اوغان» کلمه په دې ډول راوړي:

نشسته در آن دشت بسيار کوچ
ز اوغان ولا چين و کرد و بلوچ
نژادش ز اوغان سپاهش هزار
همه نازک انداز و ژوبين گزار

ترجمه : په دغه دشت صحرا کښې ډېر زيات لښکر راغونډ وۀ چې افغانان، چينيان، کرد او بلوچيان پکښې شامل وو او د افغان نسل يو زر سپايان وو چې ټول غشي ويشتونکي او ګرز وهونکي وو.

او بيا د رستم د خُلې نه د اوغان ټکے داسې وکاړي:

ندارم درنگ امشب ايدر زکين
مگر سوي اوغان و خرگه زمين
همه مرز اوغان بهم برزنم
بدين دژ زکين آتش اند زنم

ترجمه : زۀ نن شپه جنګ کښې ډيل نۀ کوم او د افغانانو خېمو ته ورځم... زۀ به ټول افغاني سپايان برباد کړم او په دې ځنګل به د خپلې غصې اور ولګوم.

د ايرانيانو او فارسي وانانو له اړخه «پښتون» د افغان په نوم يادولو نه علاوه د هندوستان له طرفه د هندی لفظ پټهان د ښځو تښتونکي په معنٰي د مغلو په دور حکومت کښې استعمال شروع شي او د هغې وجه دا وي چې د پښتون بادشاه شېر شاه سوري د دوېم مغلي بادشاه همايون نه بيرته په تخت اخستو د پښتون او مغل ترمنځه نفرت او کرکه پېدا شي او له دغه وخته چې همايون يو ځل بيا تخت واخلي. د مغلو د طرف نه د پښتنو د ذليل کولو او د دوي نسل کم ذاته ثابتولو قسم قسم منصوبې جوړې شي چې بيا وروستو د دې سازشونو او پروپېګنډو خلاف پير روښان او د هغۀ ملګري په مذهبي رنګ کښې زبردست تحريکونه د پښتونخوا په سيمه کښې وچلوي او دغسې په هندوستان کښې اباد شوي پښتانۀ خپل ځان د مغل نه د غوره نسل او اصلي مسلمان ثابتولو په وجه خپل اصل نسل سامي النسل ګڼل شروع کړي او له دغه وخته د پټهان په حقله يوه نظريه په نيم افسانوي او نيم تاريخي ډول مېدان ته راوځي او په وړومبني ځل د مغلو د يو درباري مؤرخ نعمت الله هروي په مخزن افغاني نومې کتاب کښې ښکاره شي چې د جهانګير بادشاه د يو مشهور او اوچت پښتون منصبدار خان جهان لودي په وېنا ئې ليکلے دے. ځوک چې بيا وروستو د مغلو له اړخه پښتون ته د تذليل او حقارت په نظر کتو د شاهجهان بادشاه خلاف بغاوت وکړي او د يو بل پښتون سردار دريا خان روهيله ملګرتيا او امداد ځخه تر دوو کالو د مغلو خلاف خپلې جګړې ته دوام ورکړي. خو اخر ماتې وخوري او دا دواړه غېرتي پښتانۀ ووژلے شي. د نعمت الله هروي د مخزن افغاني په نزد چې هرکله بخت نصر ببت المقدس فتح کړو نو د هغۀ د حکم او مذهب نۀ منونکے د بني اسرائيلو لس قبيلې له دغه ځايه وشړلې شوې. چې ځۀ عربستان او ځۀ د غور غرونو ته لاړې او دغلته ميشته شوې.

---

[1] د عامو پښتنو د دې وېنا مطابق چې مونږ د غوړې مرغۍ نه راغلي يُو د ځنو پوهانو په نزد د قندهار سوېل نمرخاتۀ طرف

د اسلام راتګ او د خالد د مسلمانيدو څخه چې د بني اسرائيلو راشړلے شوو قبيلوو د نسل نه وو. خپل د غور غرونو استوګن هم نسل او هم ذاتو ته د اسلام قبلولو پيغام راولېږلو او له دې ځايه د قېس په مشرۍ کښې مدينې ته يو وفد لاړو او د خپل رسم و رواج او اسلام ترمنځه ئې چې څۀ ډېر فرق او بېلتون ونۀ ليدو. نو مخې څخه ئې اسلام قبول کړو. د اسلام راوړو نه پس خالد خپله لُور قېس ته وادۀ کړه او پېغمبر د وفد مشر قېس له د مسلمانۍ نوم عبدالرشيد کېښودو او هغه او د هغۀ اولاد ئې اسلام دپاره د کشتۍ هغه بطان لرګے وګڼلو. چې د بېړۍ د بېخ بنياد پرې اېښودے شوے وي او ټوله پېړۍ پرې راټينګه او مضبوطه وي او په ماتېدو ئې بېړۍ ټوکړې ټوکړې لاړه شي او دغسې دغه بطان کلمه د قېس عبدالرشيد نسل له پټهان وګرځېده او د عامو پښتنو په خُلۀ هم دا خبره عام شوه چې مونږ د خالد بابا د ګسې پُښتۍ اولاد يُو. د ګسې پُښتۍ نه د دوي مراد د لُور له اړخه اولاد دے. ځکه چې پښتانۀ ښے لاس د تکړه والي له کبله نر او ګس لاس د کمزورۍ له وجې ښځه ګڼي او په دغه راز پُښتۍ د ځوي او ګسه پُښتۍ د لُور له طرفه اولاد څخه تشبيه کېږي.

د ځنو پوهانو او ليکوالو ترمخه د قېس عبدالرشيد او بطان دا ټوله واقعه محض يو قيصه او فرضي افسانه ده. د دوي خيال دے چې په حقيقت کښې پټهان ټکے د پښتان نه راوتے دے او د پښتون جمع پښتانۀ د لفظ څخه جوړ شوے دے او دغه واقعې او قيصې څخه ئې هيڅ تعلق او علاقه نشته او يا داسې ښکاري چې پښتان نه جوړ شوے ټکے پټهان وروستو کښې معرب شکل (بطان) موندے وي. ځکه چې په عربۍ کښې (پ) او (ټ) دواړه ټکي نشته او د دغه دواړو ټکو بالترتيب د (ب) او (ط) شکل اختيار کړے وي او بيا بطان د دې فرضي قيصې بنيادي تيږه ګرځېدلے وي. او دا هم صفا جوتېږي چې پټهان چرې هم د بطان غلط او وران شکل کېدے نۀ شي ځکه چې د مشرق په ټولو ژبو کښې د تقدس له رويه تر ډېره حده عربۍ ژبې خپل تلفظ برقرار ساتلے دے او په ډېر کم حالت کښې ئې خپل شکل بدل کړے دے. نو دا څنګه ممکنه ده چې د عربۍ او هندۍ مشترکه ټکي (ب) به د (پ) او د عربۍ (ط) به په (ټ) اوړېدلے وي.

د ګران مشر دوست محمد خان کامل دا نظريه ډېره درنه او په ځائے ده چې ګوندې پټهان ټکے د پښتنې نسب نامې د دوېم مشر بيټهان څخه جوړ دے او چونکه د هندوستان د تخت درې حکمرانې کورنۍ غلجي، لودي او سوري بيټني وو نو په دغه اساس دوي وړومبے ببټهان او بيا د پټهان په نوم مشهور شول.

په پښتو ادب کښې دا کلمه مونږ د مغلو مخالف او د پير روښان د تصوف د مکتب يو ټينګ مرستيال او نمسي مرزا خان انصاري په شاعرۍ کښې په وړومبني ځل وينو چې د ژوند په اخري برخه کښې د هندوستان په علاقو ګرځېدلے او هلته په دکن کښې د يو جګړې په دوران کښې په کال ۱۰۴۰ هجري کښې وژلے شوے دے وائي:

څو د جهل په خويونو کښې محکم ئې
د مرزا وينا به څۀ اوري پټهانه

خبر د افغان، پټهان وغېره تاريخي پس منظر هر څۀ چې دے. وي به خو پښتون نۀ خو افغان دے او

ته علاقه ده. چې مرغه يا غوړه مرغۍ ورته وائي. خو دا هم ممکنه ده چې دغه غوړه مرغۍ د غوره مورګه مبدل شکل وي او مراد ترې نه هم دغه د غور غرونه وي. ځکه چې پښتو کښې مورګه د غر او اوچت ځائے په معنې عام استعمالېږي.

نۀ پټان دے بلکه هم هغه د رګ وېد او اویستا پکت، پکتي د یوناني لیکوالو پکتویس، پکتیس، پکتین او په نورو ټکو کښې پښتون دے او هم په دغه مناسبت او جوړ پکتیا، پکتیکا، پښتیخا، پښتوخا، پښتنخا او پښتونخوا ئې د استوګنې ځائے، ملک او وطن دے. اوس راځئ چې د پښتنو د دې مسکن او ټاټوبي پښتنخا یا پښتونخوا نامه د پښتو ادب په رڼا کښې ولټوو. چې دا خبره پوره دلیل او ثبوت ته ورسي چې د پښتون د اوسېدو دا علاقه د سوونو کلونو راهسې په دغه نوم مشهوره راروانه ده. د ټولو نه وړومبے د شهاب الدین غوري (۵٦۹ هجري تا ٦۰۳ هجري) د یو درباري شاعر ښکارندوي دا یو شعر وګورئ:

پښتنخا ښکلي زلمي چې زغلي هند ته
نو آغلې پېغلې کاندې اتڼونه

د پښتو ادب مخکښنے معلومه نثر لیکونکے سلېمان ماکو (٦١٣ هجري) په خپل کتاب تذکرة الاولیاء کښې پښتنخا کلمه په دې ډول بیانوي:

په سن دولس او شپږ سوه د هجري تللے وم او د پښتنخا په راغو او کلو ګرځېدم.

د پښتنو او مغلو ترمنځه د پخوانو جګړو او انښتو او د مغلو خلاف په مخکښني ځل د کرکې او نفرت په لړ کښې د هوتک بابا (٦٦١ هجري تا ٧٤٠ هجري) د یو معلومه عوامي رزمیه نظم کښې دا درې بندونه هم وګورئ:

غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دے
مغل راغلے په تلوار دے
په پښتنخا کښې ئې ناتار دے
په کلي کور باندې مغل راغے

آ د مرغې غښتلیو راشئ
په ننګ ولاړ د پښتنخا شئ
توري تېرې غشي تر ملا شئ
په کلي کور باندې مغل راغے

زلمو په ننګ ځانونه مړۀ کړئ
دښمن په غشیو مو پېیۀ کړئ
د پښتنخا زمکې ساتۀ کړئ
په کلي کور باندې مغل راغے

د روښاني تحریک مخالف اخون درویزه (۹٤۵ هجري تا ۱۰٤۸ هجري) په خپل کتاب مخزن کښې څو څو ځایه د پښتونخا کلمه راوړې ده. دا یو څو مثالونه ئې د نمونې په طور وګورئ:

(1)- پښتونخا لره به څمه. (یعني پیر روښان وئیلے) لکه راغے تر پېښوره په خلیل کښې مقام کړۀ. ګمراهي ئې کړه آغازه، پر خلیل ئې دین حرام کړۀ. اواز ئې کړے بنیادے هر چې پیر په دنیا کښې ونۀ نیسینه، د هغو لارې خدائے ته نشته، هغه کسان به تر بۀ خدائے ونۀ رسینه، پښتونخا هم ډېر بُهله وو.

(2)- د فقیر استاذ سید علي ترمذي وۀ په بونېر کښې، پښتونخا په مثال شپه وۀ دې ډېوه وۀ په اندهېر کښې، دې نېک خواه د پښتونخا وۀ، ساتندویه د دنیا وۀ.

(3)- ولې دې (د بایزید څوے جلاله) هم پښتونخا لره بلا شۀ.

(4)- پښتونخا په دواړه لوریه خوارېدنه، ولې لا به هم خوارېږي.

او خوشحال خان خټک (۱۰۲۲ هجري تا ۱۱۰۰ هجري) پښتونخوا داسې یادوي:

نوره واړه پښتونخوا په ځائے میشته ده
خو يو زۀ دې زمانې په کښې منصور کړم

هر چې ښۀ د پښتونخوا دې حال ئې دا دے
هغه بدو ته ئې ځوک وائي سړي دي

معزالله خان مومند (۱۰۸۵ هجري تا ۱۱۶۷ هجري) د رحمان بابا په تعريف او صفت کښې پښتونخوا داسې راوړي:

د تمامې پښتونخوا له شاعرانو
معزالله عبدالرحمان دے منتخب

د تاريخ مرصع ليکونکے د خوشحال خان خټک نمسے او د اشرف خان هجري ځوے افضل خان خټک (۱۰۹۸ هجري تا ۱۱۸۳ هجري) پښتونخوا دا رنګ يادوي:

((هرګاه چې خان جهان له بادشاه آزرده شۀ. کمال خان د شيخ رکن الدين روهيله ځوے چې په وخت د جهانګير په منصب د چار هزاري په خطاب د شېر خان سرفراز وۀ. په هغه آوان د ګلکنډې په صوبه کښې وۀ. خان جهان ورته وکښل چې زۀ د بادشاه نه آزرده شوم، تۀ هم د پښتونخوا عالم سره جمع کړه او په اتفاق غلبه په بادشاهي عالم وکړه.))

د پاني پت د دريم جنګ فاتح د هندوستان د تخت مالک او بادشاه او د پښتو ادب شاعر احمد شاه ابدالي (۱۱۶۵ هجري تا ۱۱۸۷ هجري) خپل وطن پښتونخوا څومره په ښکلي انداز ارمانوي:

د ډيلي تخت هېرومه چې راياد کړم
زما د خپلې پښتونخوا د غرو سرونه

د احمد شاه بابا هم عصر او د هغۀ د ځوي شهزاده سليمان استاذ پير محمد کاکړ (۱۱۲۰ هجري تا ۱۲۰۳ هجري) د پښتنو شاعرانو د ذکر په سلسله کښې د خوشحال خان خټک شاعري په ټوله پښتونخوا کښې داسې ستائي:

لکه شعر دے د دۀ په پښتونخوا کښې
بل به نۀ وي په دا وخت د افغان شعر

د حميد بابا د مکتبۀ فکر پېروکار ميا نعيم متي زے (۱۱۸۰ هجري تا ۱۲۳۰ هجري) پښتونخوا په دې ډول بيانوي:

د زړۀ ملک مې د اشنا سترګو خراب کۀ
کۀ وهلې پښتونخوا ده سرو مغلو

د پخوانو ځنو شاعرانو او ليکوالو کلام او ليک تاسو ولوستو. اوس د اوسنو شاعرانو کلام هم ولولئ چې دا ښۀ ښکاره او څرګنده شي چې د پښتنو د دې علاقې نوم د زرګونو کلونو راهسې تر ننه پښتونخوا راروان دے. د پښتو ادب د اوسني دور ګورې کۀ داسې يو شاعر يا ليکوال وي چې هغۀ به په خپل کلام يا ليک کښې د پښتونخوا کلمه راوستې نۀ وي. د دغه ګڼو شاعرانو نه دلته صرف د دوو لويو شاعرانو د يو يو شعر په راوړلو اکتفا کوو:

سمندر خان سمندر وائي
خونې ئې وسوې چې اور ئې کړ پرې پورې
په پښتونخوا کښې دا نعرې زما دي

او د ښاغلي قلندر مومند خيال دے:

څۀ ئې راته ستائې په ما خپل وطن کشمير دے
بې له پښتونخوا مې په بل خوا نۀ شي وتنه